

НАПРЯМ 1. РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ: ДІАЛОГ З В.О. СУХОМЛИНСЬКИМ ЧЕРЕЗ РОКИ.

*Внукова О. М.,
канд.. пед. наук, доцент
кафедри професійної освіти
в сфері технологій та дизайну КНУТД*

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ ОСОБИСТОСТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Анотація. У статті визначено особливості формування громадянськості як результату виховних впливів на особистість на засадах педагогічної спадщини В. Сухомлинського. Проаналізовано підходи В. Сухомлинського у формуванні громадянськості особистості, які викладені у його праці «Народження громадянина».

Вступ. Для збереження цілісності України та її демократичної розбудови першочергове значення має громадянське виховання особистості. Сьогодні як ніколи важливо спрямовувати дітей і молодь на вибір громадянсько-національних ідеалів та ціннісних орієнтацій у їхньому житті. Науковці й практики все частіше звертаються до прогресивного досвіду педагогів минулого, без усвідомлення і конструктивного застосування якого неможливе успішне розв'язання поставлених перед ними завдань. Актуальним є переосмислення педагогічних ідей і досвіду В. Сухомлинського, який зазначав: «Громадянські думки, почуття, тривоги, громадянський обов'язок, громадянська відповідальність – це серцевина почуття людської гідності» [2, с. 293].

Проблемі громадянськості та її формуванню присвячені доробки М. Рагозіна, П. Ігнатенко, Л. Поплюжного, Н. Косаревої, О. Сухомлинської, Г. Філіпчука, К. Чорної та інших сучасних вчених. Педагогічну спадщину В. Сухомлинського проаналізовано в останні роки у працях Н. Коляди, П. Волошина, С. Тарасової, С. Пустовойт, С. Якименко, О. Стаєнної та інших. Однак поза належною увагою залишаються педагогічні ідеї та досвід В. Сухомлинського у формуванні громадянськості особистості.

Вклад основного матеріалу. Громадянське виховання концептуально визнано пріоритетом освітньої політики України. Воно спрямоване на розвиток громадянськості особистості, яка означає сформованість правової, моральної і політичної культури в особи, яка ідентифікує себе з певною державою [1, с. 119]. Саме «громадянськість» найчастіше використовують для означення кінцевих результатів виховання громадянина, хоча, як показало вивчення літератури, з цією метою вживаються і терміни: «громадянська зрілість», «громадянські цінності» та інші. Після Великої французької революції XVIII ст. поширюються звертання «громадянин» та термін «громадянськість». В Українському педагогічному словнику вказано: «Громадянськість – усвідомлення кожним громадянином своїх прав і обов'язків щодо держави, суспільства; почуття відповідальності за їхнє становище» [3, с. 75].

Наявність чи відсутність громадянськості, а також її розвиток, залежать від ступеня соціальної складності суспільства, від форм його політичного устрою. Але, на нашу думку,

здебільшого це зумовлено рівнем індивідуального розвитку особистості і саме педагогічний фактор виступає вирішальним чинником у набутті громадянськості.

Не дивлячись на те, що у радянській педагогіці поняття «громадянське виховання» ігнорувалось (наприклад, у чотирьохтомній педагогічній енциклопедії 1964-1967 років видання його зовсім не було), ідеї громадянського виховання знайшли своє відображення у наукових працях і практичній діяльності видатного педагога В. Сухомлинського. У 1970 р. з'явилась його книга «Народження громадянина», де на основі гуманізму було розглянуто формування поняття громадянськості, яке включало відчуття приналежності до політичного ладу, відданість батьківщині, першорядність суспільних інтересів. Варто зазначити, що громадянське виховання позиціонувалося В. Сухомлинським як головна педагогічна проблема. Розглядаючи виховання як комплекс впливів на людину, В. Сухомлинський розкрив основи теорії і методики виховання громадянськості, особливості його здійснення в умовах існуючого суспільства. Важливими складовими громадянськості педагог вважав моральні і духовні цінності кожної людини, її ставлення до себе, до близьких і рідних, до інших людей, до довкілля, в якому вона живе, мовленнєвий етикет, її стиль життя у громадянському суспільстві. Сім'ю він розглядав як першу колицю громадянськості, де взаємна відданість і вірність створює честь сім'ї як спільноти.

В. Сухомлинський вважав, що громадянське виховання починається змалечку. Якщо дитину не навчили розуміти себе, творити добро для інших, то у подальшому вона може не помічати, що живе серед людей. Моральне обличчя підлітка залежить від того, яким було виховання від народження до 10-11 років [2, с.290]. В. Сухомлинський у практичній роботі домагався того, щоб у дітей у серці найдорожчими були батьки, родина, щоб вони мали духовну потребу блага і радості для найрідніших, щоб їх стосунки з іншими людьми і вдома, і в школі будувалися на обов'язку та відповідальності. «Справжнім громадянином... стає тільки людина, яка в роки дитинства й отрочства оволоділа високим мистецтвом людяності, – навчилася бути відданим сином, відданою дочкою своїх батьків [2, с. 312]». При цьому автором відданість розуміється не як покора, а принесення радості батькам.

І сьогодні актуально звучить фраза В. Сухомлинського: «Домогтися того, щоб вихованця вже в дитинстві хвилювало сучасне і майбутнє Вітчизни. Громадянські думки, почуття, тривоги, громадянський обов'язок, громадянська відповідальність – це серцевина почуття людської гідності [2, с. 293]». Адже той, у кого будуть сформовані ці якості, не скоїть поганих вчинків чи злочину. а буде прагнути до доброго, гідного суспільства. Педагог мав переконання, що для становлення моральності людини велике значення має творіння краси та турбота про неї, у тому числі, і в людських стосунках, культивування співчуття, сердечності, розвиток інтелектуальної культури. Він прагнув, щоб вихованці переживали натхнення, захоплення красою, а джерелом цього була їх власна праця.

В. Сухомлинський чітко визначив теоретичні засади виховання громадянськості: це, передусім, створення дитиною радостей для інших людей і переживання особистого щастя й гордості у зв'язку з цим; по-друге, творення й збереження краси в усіх її багатогранних проявах; по-третє, громадянське ідеологічне багатство діяльності дитини в колективі, взаємовідносини між дітьми й іншими, позашкільними колективами; по-четверте, культивування й розвиток співчуття, жалості (не біймося цього слова й тих благородних почуттів, які воно несе!) до всього живого й красивого, розвиток сердечної чуйності до прекрасного в природі; по-п'яте, розвиток високої інтелектуальної культури – думок, почуттів, переживань, що хвилюють душу людини, коли вона пізнає навколишній світ, минуле й

сучасне людства, матеріальні й духовні багатства Вітчизни, душу свого народу, цінності мистецтва, особливо сучасної літератури [2, с. 292-293].

В Сухомлинський визначив підлітковий вік як особливо важливий для формування громадянина і твердив, що риси громадянина виховуються безліччю впливів педагогічного характеру й некерованими соціальними факторами. У підлітків відбуваються глибокі зміни в духовному житті, тому педагогам буває не просто з ними працювати. В. Сухомлинський охарактеризував особливості та суперечності підлітків: прямотинійність, емоційність, схильність до поспішних висновків і узагальнень, прагнення до ідеалу, самоствердження і невміння це зробити, потреби в порадах та небажання звертатися до старших, багато бажань та мало досвіду, сил, можливостей для їх реалізації, заперечення авторитетів, захоплення ідеальним тощо, і зауважував, що ефективним їх виховання буде тільки тоді, коли є самовиховання. Щоб суперечності підліткового віку не приводили до конфліктів, на думку педагога, треба виховувати у молодого громадянина зрілість думки, ідейну цілеспрямованість і стійкість [2, с. 339]. У цей період загострюється громадське сприйняття світу. В. Сухомлинський прагнув у своїй педагогічній діяльності, щоб його вихованці бачили світ навколо себе і себе у цьому світі очима громадянина. Задовго до повноліття підліток має жити громадянськими думками й сприйманнями.

Видатний педагог підкреслював, що підліток «починає узагальнювати як добро, так і зло, в окремих фактах він бачить явище, і від того, які думки, настрої породжує в його душі це явище, залежать його переконання, погляди на світ, думки про людей» [2, с. 283]. Актуальною є думка видатного педагога про те, що вихователі часто не прагнуть дивитися на світ очима вихованців. Труднощі виховання підлітків у тому, на думку В. Сухомлинського, що їх мало вчать ідентифікувати себе із колективом, суспільством, народом. Особистість у колективі має перебувати у багатогранних трудових моральних, інтелектуальних, естетичних відносинах.

Видатний педагог виступав проти фізичних засобів покарання. Правопорушення підлітків, на його думку, значною мірою є наслідком «кулачного» виховання. Необхідність у покаранні не виникає, якщо існує висока культура потреб особистості. Надзвичайно тонким засобом у вихованні педагог називав схвалення. Але справжня майстерність виховання у тому, щоб вихованець робив добро не заради похвали. Найважливішим педагогічним інструментом у вихованні В. Сухомлинський визначав уміння глибоко поважати особистість вихованця. У педагогічній взаємодії вихованець повинен мати бажання стати кращим, а педагог – бачити вихованця кращим, ніж він є зараз. У той же час видатний педагог неодноразово зауважував, що треба берегти інтимність, недоторканість духовного світу вихованця.

В. Сухомлинський виділив два джерела виховання у дитинстві і юності (передбачувана виховна робота, оточуюче середовище), між якими не повинно бути дисонансу. Морально вихована людина прагне робити добро і не чинить зла. «Серцевиною моральної зрілості ... є ідея Вітчизни» [2, с. 301]. Найважливіші норми моральності, які педагог прагнув розкрити перед вихованцями: не завдавати шкоди іншим, роблячи приємність собі; за блага, створені іншими людьми, треба віддячувати добром (це важливе джерело почуття громадянського обов'язку, на думку В. Сухомлинського); без праці не можна чесно жити; треба бути добрим і чуйним; не байдужим до людей.

Повсякденна поведінка визначається ставленням особистості до святих народу. Тому В. Сухомлинський дбав про те, щоб вихованці, вивчаючи історію і сучасність, формували громадянськість як, насамперед відповідальність, обов'язок, як вищу сходинку в духовному житті людини, на якій вона віддає своє життя служінню ідеалові. «Гармонійне виховання – це

одночасно виховання дисципліни, відповідальності перед колективом, суспільством і перед самим собою – перед власною совістю» [2, с. 303]. Справжнє громадянське виховання, на думку В. Сухомлинського, у процесі навчання починається там, де думка надихає, пробуджує й утворює прагнення до морального ідеалу [2, с. 330]. Під час пізнання вихованці мають закріплювати пізнавальні потреби через повагу до мудрості. Видатний педагог стверджував, що протягом усіх років навчання в школі учням слід давати не лише систему знань з основ наук. Передусім дітей треба вчити жити, вчити найважливішої мудрості буття.

Особливу увагу В. Сухомлинський відводив формуванню високої емоційної культури особистості, зокрема, чуйності, співчуття, сердечності, співпереживання, відчуття краси. Він вважав, що художні твори, казки – найліпші засоби формування такої культури, яка є обов'язковою складовою виховання громадянина. Видатний педагог у своїх працях неодноразово піднімав питання формування естетики відносин між хлопцями та дівчатами. Також В. Сухомлинський акцентував увагу на формуванні потреби особистості у творчій діяльності на благо суспільства, Вітчизни, що може свідчити про громадянську активність. Громадянськість, за В. Сухомлинським, — це ще і наявність в особистості громадянських поглядів, переконань, почуттів, поведінки, моральної світоглядної усталеності, незламності, патріотичної вірності, високої духовності, відданості Батьківщині.

По сучасному звучать критерії вихованості видатного педагога: які громадяни виходять зі школи, який у них рівень політичної свідомості, що вони утворюють своєю працею і поведінкою, за що й проти чого борються, що люблять і що ненавидять [2, с. 303].

Видатний педагог був переконаний, що «одна з найтонших граней майстерності виховання... полягає в тому, щоб вогник, запалений вихователем, не згас, коли вихованець залишається віч-на-віч із собою» [2, с. 463].

Висновки. Творчий доробок В. Сухомлинського з питань громадянського виховання є значним внеском у скарбницю української і світової педагогічної думки. Першочерговою умовою формування рис громадянина видатний педагог вважав організацію емоційно насиченого, діяльного життя школи, розвиток громадянської активності кожного індивіда в контексті діяльного життя шкільного колективу.

На сучасному етапі активних демократичних перетворень ми маємо змогу реалізовувати у виховній практиці ті надбання, які можуть сприяти вибору активної життєвої позиції та свідомого формування громадянського світогляду підростаючого покоління.

Подальших теоретичних досліджень потребують питання чіткого визначення напрямів та завдань громадянського виховання на сучасному етапі в освітніх системах різного рівня та розробки виховних методик та технологій, спрямованих на формування громадянськості особистості.

Література:

1. Внукова О. М. Громадянськість як результат громадянського виховання особистості / О. М. Внукова // *Virtus: Scientific Journal / Editor-in-Chief M.A.Zhurba* – 2015. - № 2 – Р. 117-119.
2. Сухомлинський В. О. Народження громадянина // *Вибр. твори: В 5-ти т.– Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина.* – К.: Рад. школа, 1977. – 670 с.
3. *Український педагогічний словник / За ред. С. У. Гончаренка* – К.: Либідь, 1997. – 376 с.